

POSTERITATEA LUI KOGĂLNICEANU

Alexandru Zub

La postérité du Kogălniceanu

Résumé: L'auteur fait un bref, mais dense, commentaire sur la postérité du M. Kogălniceanu. Depuis V.A. Urechia, A.D. Xenopol et N. Iorga jusq'au Andrei Oțetea et l'historiques d'aujourd'hui, la figure de M. Kogălniceanus'est brillée progressive, jusqu'à l'image monumentale d'aujourd'hui, quand il y a deux cents ans après sa naissance, du grand historique et un grand homme d'état, conseiller rapproché d'Al.I. Cuza.

Oamenii de seamă au în genere un drept imprescriptibil la memorie. Urmașii se arată cu atât mai demni de legatele respective cu cât izbutesc să prefacă în acte, pe linia unei continuități fecunde, ideile marilor predecesori. Ca „scriitor și făptuitor de istorie”¹, M. Kogălniceanu și-a dobândit de timpuriu, neîndoielnic, un asemenea drept. Hașdeu îl socotea „părinte literar”, recomandându-i entuziast personalitatea în planul ideilor și deopotrivă în acela al realității social-politice. Iosif Vulcan îl plasa chiar în „panteonul român”, considerându-l însă și „un mare european”². Pe acest dublu plan va fi valorizată moștenirea sa, una cu care mulți contemporani se mândreau, chiar și atunci când se aflau în dezacord de opinii³.

Am avut ocazia să constat mai demult că „pe măsură ce pasiunile stârnite în timpul vieții s-au stins, figura lui Kogălniceanu s-a luminat progresiv, până la conturarea monumentală din vremea noastră. Ideile pentru care a militat și care au stârnit în epocă adversități ireductibile aveau să devină parte integrantă a catehismului societății contemporane. Un studiu minuțios al raporturilor cu colegii de generație și al destinului său postum ar fi, cu siguranță, unul dintre cele mai interesante și mai instructive. S-ar înțelege astfel mai profund, plecând de la realități, sensul conflictelor iscate în timpul vieții și deopotrivă proclamarea

¹ I. Lupaș, *Scriitor și făptuitor de istorie*, în *Anuarul Institutului de istorie națională*, Cluj, VI, 1931-1935, p. 520.

² I. Vulcan, *Panteonul român*, I, Pesta, 1868, p. 33-38.

³ Cf. Al. Zub, *Mihail Kogălniceanu istoric*, Iași, 1974, p. 19-35.

contemporaneității lui permanente”⁴.

Este tocmai sensul în care, evocându-l la Academia Română, ca succesori, în 1895, A.D. Xenopol înțelegea să-i creioneze figura, plasând-o în contextul epocii și în perspectivă istorică: „Literator distins, istoric fruntaș, mare orator și încă mai mare om de stat, Mihail Kogălniceanu a fost una din acele naturi alese ce greu încap câte două alătura în un veac; pentru care timpul cât l-a trăit a fost prea scurt și spațiul în care i-a fost învoit să se miște prea neîncăpător spre a dezvolta uriașa putere a concepțiilor, cugetărilor și năzuințelor lui”⁵. Dacă *extensiv*, aceasta era situația, *intensiv* Kogălniceanu a dispus de un mediu sociocultural asupra căruia și-a revărsat generos marile-i calități. Când se împlinea un demisecol de activitate publică, parlamentul a ținut să-i acorde, solemn, tocmai de aceea, o „recompensă națională”⁶, semn că rezultatele acelei activități se impuneau oarecum de la sine.

Documente privitoare la viața și activitatea lui M. Kogălniceanu au publicat, în timp, V.A. Urechia, A.D. Xenopol, P.V. Haneș, G. Ghibănescu, N. Iorga etc.⁷, ultimul fiind și unul dintre cei mai avizați analiști ai operei⁸, alături de Radu Dragnea, N. Cartoian, D. Popovici, D.C. Amzăr, Virgil Ionescu, Paul Cornea ș.a.

Centenarul nașterii lui Kogălniceanu a impus gesturi adecvate în numeroase instituții, dar mai ales la Academia Română, unde Nicolae Iorga și D. Onciul au știut să-i pună în lumină marile merite pe tărâm cultural și sociopolitic. Ultimul se socotea în drept să observe că „o ediție completă a scrierilor, discursurilor, scrisorilor și actelor politice și diplomatice care ar pune în lumină întreaga luminoasă figură a scriitorului, oratorului, omului de stat, ne lipsește încă. Fie ca această lipsă să fie înlăturată cât mai curând, ridicându-se astfel cel mai vrednic monument aceluia care a fost Mihail Kogălniceanu”⁹. Se indica astfel o direcție ce reclama eforturi considerabile, una neîncheiată încă deplin.

Contribuții semnificative au adus, în perioada interbelică, P.V. Haneș,

⁴ *Ibidem*, p. 22.

⁵ *Discursuri de recepție la Academia Română*, ed. Octav Păun și Antoaneta Tănăsescu, București, 1980, p. 17.

⁶ M. Kogălniceanu, *Opere*, V, *Oratorie III*, ed. Georgeta Penelea-Filitti, București, 2003, p. 3.

⁷ Cf. Al. Zub, *Mihail Kogălniceanu – biobibliografie*, București, 1971, *passim*.

⁸ N. Iorga, *Mihail Kogălniceanu: scriitorul, omul politic și românul*, București, 1918. Etc.

⁹ *Analele Academiei Române*, s. II, t. XII, 1920/1921, p. 217.

Radu Dragnea, N. Cartojan, ultimul urmărind chiar a sistematiza monografic întreaga documentație. În pofida motivării inițial didactice, demersurile în cauză au reușit să traseze un cadru pentru viitoarea ediție de *opere*¹⁰, rămasă mult timp un pios deziderat.

La Ateneul Român, sub egida Cercului Ieșenilor din București, s-a organizat în 1935 o suită de conferințe despre M. Kogălniceanu, la care au luat parte Al.O. Teodoreanu, M. Eliade, Gr.T. Popa ș.a.¹¹. Situându-l pe linia spiritelor enciclopedice, Eliade sublinia atunci eforturile lui Kogălniceanu „pentru o justă cunoaștere a românilor în Apus”, căci era încrezător „în destinele neamului său, nu s-a temut de cultura străină, nu a fugit de ea și nu s-a sfiit să mărturisească, de mai multe ori, cât îi datorește. În această sinteză robustă și personală dintre cultura europeană și iubirea de neam stă geniul lui Kogălniceanu”¹². E o concluzie perfect actuală.

Un alt ciclu de conferințe avea loc aproape sincron la Radio, organizate de Fundația Culturală „Mihail Kogălniceanu”, între evocatori numărându-se N. Cartojan, G.G. Mironescu, C. Moisil, N. Lupu, N. Petrașcu, R. Dragnea ș.a. N. Iorga a evidențiat, cu acel prilej, ideea de „naționalism cultural activ”, pus în operă sistematic și cu un deplin echilibru: „El e în adevăr actual și contemporan. Îl simțim nu numai în noi, prin ce am luat de la dânsul, dar alături de noi, mergând pe același drum, spre o țintă care este și aceea a vremii noastre”¹³. Tot acolo, la Radio, a vorbit Octavian Goga despre luptătorul unionist, închipuindu-l ca pe un „bloc formidabil de stâncă”, plasat de-a curmezișul veacului XIX, dominând autoritar epoca și impunându-se ca o figură ilustră chiar dincolo de acesta¹⁴. De opera istorică s-a ocupat, în același context, G.I. Brătianu¹⁵, care a republicat apoi, la un secol după prima ediție, faimosul **Cuvânt introductiv la cursul de istorie națională**, ca un mijloc de a-i stimula pe contemporani pe linia unui civism activ, întemeiat pe o bună cunoaștere a trecutului. Solicitând sprijin pentru așezământul cultural „Mihail Kogălniceanu”, nepotul omonim al marelui cărturar găsea, la rândul său,

¹⁰ G. Pienescu, *Colectiile școlare*, în *România literară*, XXXIX, 31 (10 aug. 2007), p. 3.

¹¹ Cf. Liviu Papuc, *Mihail Kogălniceanu – 190 de ani de la naștere*, în *Lumina*, 6 sept. 2007, p. 3.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Mihail Kogălniceanu*, ciclu de conferințe, București, 1936, p. 7.

¹⁴ *Ibidem*, p. 37.

¹⁵ *Ibidem*, p. 53-58.

expresia cuvenită unei gratitudini naționale¹⁶.

În plin război, Kogălniceanu a fost evocat pe larg la Academia Română¹⁷ și în alte instituții, ca un simbol de tărie, de civism, de speranță.

G. Călinescu, inspirat ca întotdeauna, l-a pus sub semnul unui „mesianism pozitiv”, alături de mai tânărul Bălcescu, spre a-l deosebi de un „mesianic cețos și egotist” ca Heliade¹⁸. Darul său de căpetenie, în aceeași viziune, „e de a fi avut spirit critic, atunci când lumea nu-l avea și de a-l fi avut în formă constructivă, ardentă, fără sarcasm steril”¹⁹. Rezultau de aici claritate în program și fermitate polemică, însușiri la fel de rare în epocă.

Din sânul familiei, câteva demersuri recuperatoare se cuvin deasemenea menționate. Vasile Kogălniceanu a scos mai multe volume cu caracter documentar, în ideea de a sprijini eforturile istoriografiei, în primii ani după moartea ilustrului său părinte. Mai departe va merge nepotul acestuia, Mihail I. Kogălniceanu, care a creat, în același scop, o fundație *ad-hoc* și a editat noua serie a *Arhivei românești*. Preocupări consonante, stimulative, a avut apoi Ilie Kogălniceanu, strănepot, ca și I. Kogălniceanu, care s-a ocupat, între altele, de „senectutea” ilustrului bărbat.

Marele gest de restituție editorială modernă a fost făcut, însă nu și dus până la capăt, de Fundația Regală pentru Literatură și Artă, poate din inițiativa lui Al. Rosetti, personalitate lesne de recunoscut la originea multor inițiative similare. În acest cadru, i s-a cerut profesorului Andrei Oțetea să gestioneze o ediție de *opere*, din care el însuși a scos un prim volum cuprinzând *scrierile istorice*²⁰. De al doilea, destinat scrierilor literare, trebuia să se ocupe N. Cartoian, însă moartea acestuia a făcut ca sarcina să cadă în seama lui Dan Simonescu. Împrejurările n-au mai îngăduit însă ca acest volum să apară, cu atât mai mult celelalte trei, menite să pună în circulație scrierile politice, discursurile, corespondența diplomatică, scrisorile²¹.

Comentariile lui Andrei Oțetea la volumul din 1946 sunt demne de tot

¹⁶ *Ibidem*, p. 91-94.

¹⁷ Andrei Rădulescu, Mihail Kogălniceanu, în *Memoriile Secțiunii Istorice*, s. III, t. 24, 1941, p. 341-390.

¹⁸ G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, Madrid etc., 1980, p. 167-176.

¹⁹ *Ibidem*, p. 172.

²⁰ M. Kogălniceanu, *Opere*, tomul I, *Scrieri istorice*, ediție critică adnotată cu o introducere și note de Andrei Oțetea, București, FRLA, 1946, 711 p.

²¹ Cf. *Prefața* lui Andrei Oțetea la vol. citat, p. 6.

interesul și astăzi, fiindcă ele trasează ferm, în linii „clasice”, personalitatea multilaterală și fecundă a lui Kogălniceanu, obligând orice nouă exegeză la un nivel interpretativ analog. Nimic esențial nu i-a scăpat, când e vorba de istoric, a cărui așezare în perspectiva domeniului o trata monografic, cu date precise și formulări pregnante. El s-a ocupat mai întâi de geneza **Istoriei** lui Kogălniceanu, de structura acesteia, de gândirea istorică a autorului, de substratul ei politic, de interpretarea faptelor, de editarea de documente, de micile sinteze complementare, publicate aproape concomitent cu **Histoire de la Valachie** sau cu ocazia unui secol de la **Răpirea Bucovinei**. În ansamblu, deși avea unele carențe, inerente epocii, sinteza lui Kogălniceanu se vădea o lucrare solidă, punând bazele discursului modern asupra trecutului românesc, discurs ce folosea istoria, în spiritul epocii, ca instrument al construcției naționale. Concluzia că, „după o sută de ani de cercetări și de critică, datele esențiale ale istoriei lui Kogălniceanu rămân în picioare”²² se cuvine a fi subliniată, nu numai ca motivație a gestului editorial, dar și ca element stimulatив pentru studiile istoriografice care i-au urmat.

Lovită de proletcultism și de politica deznaționalizării, pusă la lucru de noul regim, ediția începută după război s-a oprit la primul volum. Abia peste aproape trei decenii, în 1974, a fost reluat proiectul, acum sub egida Academiei, dar păstrându-se *grosso modo* schema inițială. Coordonarea ansamblului i-a revenit profesorului Dan Simonescu, un destoinic discipol al lui N. Cartoian și colaborator bibliologic al lui I. Bianu. El a și scos primul volum, unde a avut grijă să treacă în revistă, minuțios, încercările de restituție consumate între timp. Din noua serie, s-au tipărit: scrierile literare, culturale și sociale (I), prin grija coordonatorului ediției; scrierile istorice (II), avându-l ca îngrijitor pe subsemnatul; oratorie (III), două volume editate de Dan Berindei și Vladimir Diculescu; oratorie (IV-V), însumând încă șapte tomuri, îngrijite de Georgeta Penelea (-Filitti). Au rămas netipărite discursurile parlamentare, câte există, din ultimii doi ani de viață, la care se adaugă scrisorile și eventual un volum pentru *addenda*, pe care Dan Simonescu îl intitulase, în treacăt, **Varia**.

Firește, marea ediție, cu toate avatarurile ei, trebuie dusă până la capăt. Rândurile de față nu au alt rost decât să atragă luarea-aminte, dacă mai era nevoie, asupra urgenței. Concluzia lui Andrei Oțetea, formulată cu

²² A. Oțetea, **Introducere**, în **Opere**, I, p. 42.

atâtea decenii în urmă, e încă deplin valabilă: „Opera istorică, politică și literară a lui Kogălniceanu, legată de întreaga dezvoltare a României moderne, se va integra astfel în patrimoniul cultural al poporului român și va contribui la formarea intelectuală a noilor generații”²³. Numai un corpus complet, editat critic, poate împlini acest deziderat.

Forme complementare de restituție se recomandă, apoi, pentru un public cât mai divers și pentru stimularea unui spirit consonant cu opera lui Kogălniceanu. Marile creații obligă. Chestiunea care s-ar pune numaidecât e: unde se pot găsi devotamentele și competențele cerute de „cauză“?

²³ *Ibidem*, p. 6.